

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

УДК 37.091.398:796

А. І. Калініна

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Сьогодні важливу роль відіграє національно-патріотичне виховання дітей та молоді в різних закладах освіти. Воно покликане сформувати в них певні якості: національну самоідентифікацію, патріотизм, любов до України, стійкість, мужність та відвагу.

Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування вартісного ставлення особистості до української держави та нації.

Мета дослідження: самоусвідомлення дітей та молоді любові до України, до її мови, історії, культури, традицій; засвоєння знаннями своїх конституційних прав і обов'язків та навчання відстоювати їх; формування у дітей та молоді потреби й а уміння жити в громадському суспільстві.

Завдання дослідження:

- виховання в дітей та молоді поваги до Конституції та законів України,
- обґрунтування поняття «патріотизм»,
- обговорення принципів та методів національно-патріотичного виховання,
- вивчення ставлення дітей та молоді до своєї держави та її культури, щодо їх почуття гордості за свою країну, знань про її історичну спадщину та культурні традиції.

Методи дослідження: системний аналіз науково-методичної літератури з теми дослідження.

В сучасних важких політичних умовах, пов'язаних зі збройною агресією по всій Україні, в час, коли відбувається глобальне національне відродження України, все більшого значення набуває виховання патріотизму, віданності національній справі зміцнення країни та активної громадської позиції у підростаючого покоління (О. Отравенко, 2015).

На сучасному етапі національного виховання є передача молодому поколінню соціального досвіду нації, її багатой духовної культури, національного духу та схожості світоглядних орієнтирів, і на цій основі

формування якостей української нації, що гарантують національну ідентичність та розвинену духовність. Створити умови для повноцінного розвитку та реалізації громадянам України своїх здібностей і талантів допомагає низка законів і нормативних документів: Конституція України, Закон України «Про освіту».

Була створена Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді зі змінами згідно Наказу МОН України від 6 червня 2022 року № 527. Її реалізація повинна бути до 2025 року. В Концепції сказано, що «У період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських, цінностей. Сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення, першою чергою, своєї долі, долі своїх сусідів, подальшого світового порядку. В сучасних важких і болісних ситуаціях викликів та загроз, і водночас, великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільного поступу, поряд із забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське та євроатлантичне співтовариство, є визначення нової стратегії виховання як багатокomпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави» (Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, 2022).

Метою концепції є формування у молоді здатності бути готовою самовіданно розбудовувати суверенну, демократичну, правову, соціальну державу, виявляти державницьку гідність, розуміти свої права та обов'язки, цивілізовано їх відстоювати, сприяти миру та злагоді в суспільстві, компетентно поводитися, бути конкурентоспроможною, успішно самореалізуватися в соціумі як громадяни, члени сім'ї, професіонали та носії культури, а саме шляхом виховання молоді як патріотів своєї країни. Згідно із Законом України «Про освіту» (зі змінами № 3505-IX від 08.12.2023 року) громадянська компетентність як ключова формується на уроках з усіх предметів. За словами Анатолія Мокренка, фізиками, хіміками чи математиками стануть одиниці, а громадянами мають стати всі, бо без громадян держава неможлива. Ще Сократ не так у навчанні, як у вихованні вбачав засіб зробити людину щасливою, а суспільство – досконалим. Його учні, Платон та Цицерон, саме з правильним вихованням юнацтва пов'язували можливість створення сильної, сталої, гармонійної держави.

Патріотизм – це любов і відданість Україні, прагнення власними діями сприяти її інтересам. Історичним джерелом патріотизму є формування зв'язків з батьківщиною, її мовою, національними традиціями, звичаями та культурою. Патріотизм – одне з найглибших почуттів, що формуються протягом століть і тисячоліть розвитку окремих народів. Це соціально-політичне явище, що має природні витоки та унікальну внутрішню структуру, яка в процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним і класовим змістом.

Вчителі повинні ретельно вивчити терміни «патріотизм» і «нація» та їхнє розуміння дітьми і молоддю. Слід підкреслити, що сьогодні патріотизм проявляється не лише у безпосередній боротьбі з ворогом або в надзвичайних ситуаціях, а є нормальною частиною повсякденного життя.

Національно-патріотичне виховання у закладах освіти має свою мету:

- сприяти набуттю дітьми та молоддю досвіду патріотичних дій;
- виховати дух патріотичного обов'язку;
- формувати мовленнєву культуру, толерантну до інших народів, інших культур та інших традицій;
- морально-духовна підготовка до захисту своєї держави, її кордонів та суверенітету.

Василь Сухомлинський писав: «Патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується» (Л. Добровольська & В. Чорновіл, 2016).

У сучасних умовах занепад традиційно моральних цінностей, неповага та безвідповідальність ускладнюють виховання патріотизму. Тому виховання патріотизму має переплітатися із завданням соціалізації та індивідуалізації особистості, яке сьогодні полягає у розвитку в учнів позитивних загальнолюдських якостей та сприянні їх адаптації до суспільного життя.

Сьогодні необхідно долати педагогічні стандарти, переходячи до розробки, проектування та моделювання перспективних виховних систем навчальних закладів, спрямованих щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді-формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей:

1. Повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України).
2. Політична участь.
3. Повага до прав людини.
4. Толерантність до цінностей і переконань представників інших культур.
5. Готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України (Грищенко & Головка, 2017).

Національно-патріотичне виховання має такі власні принципи:

- *принцип національної спрямованості*, формує національну свідомість, виховує любов до батьківщини українського народу, поваги до культури всіх етнічних груп, що проживають в Україні, бере участь у розбудові та захисті держави;

- *принцип самоактивності й саморегуляції*, забезпечує розвиток суб'єктних характеристик учня, формує критичні та самокритичні здібності, самостійне прийняття рішення та вироблення громадської позиції особистості;

- *принцип полікультурності*, передбачає інтеграцію української культури в європейський та світовий простір і створення для цього необхідних умов;

- *принцип соціальної відповідності*, зміст і методи національно-патріотичного виховання мають бути узгоджені з реальним соціальним контекстом, в якому організовується освітній процес;

- *принцип історичної і соціальної пам'яті*, збереження духовної, моральної, культурної та історичної спадщини українського народу та відтворення її в реконструйованих, сучасних формах і методах роботи;

- *принцип міжпоколінної наступності*, зберегти для майбутніх поколінь зразки української культури та культур етносів, що проживають в Україні.

До методів патріотичного виховання належать:

- *переконання*, підготовка до захисту держави та формування впевненості в суспільно корисній діяльності;

- *стимулювання*, різні форми заохочення та змагання;

- *особистий приклад*, діяльність педагога має слугувати взірцем для молоді, виконувати педагогічні вимоги, давати вказівки та перевіряти їх виконання;

- *самовиховання*, процес позитивного формування і самовдосконалення молоді та розвитку патріотизму.

Одним із напрямів патріотичного виховання є популяризація української історії та традицій політики національної пам'яті. Одним з найбільш дієвих та ефективних механізмів реалізації політики національної пам'яті є формування та реалізація національних «місць пам'яті». Це важливі історичні події, особи та артефакти, через які громади встановлюють ціннісний зв'язок зі своїм минулим. У рамках національно-патріотичного виховання в навчальних закладах відзначаються важливі ювілеї виховними годинами та бесідами, знайомлячись з історією, звичаями та традиціями українців, видатними українцями. Традиційно відзначаються День Збройних Сил України, День Соборності, День захисника України. Вони дають молодим людям екзистенційно-онтологічну орієнтацію в житті і, зрештою, стають

основою національної ідентичності. За допомогою розповіді в навчальних закладах про музеї, пам'ятники, національні свята, пам'ятні дні та історичні символи діти та молодь дізнаються про цінності українського патріотичного та культурного розвитку (Грищенко & Головка, 2017).

Важливу роль відіграє мова. Мова – це найважливіша, найбагатша і найміцніша ланка, яка пов'язує минулі, теперешні і майбутні покоління народу в одне велике, живе історичне ціле. Без національної мови нація перестає існувати. Рідна мова – це, як сказано на титульній сторінці, кров національної культури. Наприклад, твори української літератури є надзвичайно ефективним засобом виховання патріотизму в учнів. Уроки літератури формують моральні ідеали молоді на прикладі позитивних героїв творів, встановлюють живий зв'язок між далеким минулим і сьогоденням, виховують гордість за свою Батьківщину і свій народ. Ось чому так важливо навчати дітей і молодь рідної мови та саме цим виховується національно-патріотичне виховання (Отраченко та ін., 2015).

Підготовка вчителів до патріотичного виховання є цілісним процесом, якому з науково-теоретичної точки зору сприяють два аспекти: педагогічні та психологічні умови.

Педагогічні умови підготовки вчителів до патріотичного виховання характеризуються зовнішніми процедурами і формами діяльності певного рівня науково-теоретичних знань і практичних умінь, необхідних для організації та здійснення патріотичного виховання. Головною умовою підготовки вчителів до патріотичного виховання є не тільки засвоєння необхідних знань, а й розвиток у педагогів професійно-педагогічних умінь і навичок для самостійного і вільного використання цих знань і методів вирішення конкретних завдань, а також для прояву творчої уяви.

Психологічні умови характеризують внутрішню готовність вчителя до цього виду діяльності, а умовою її успішності є зацікавленість вчителя.

Здійснення підготовки вчителя до патріотичного виховання учнів має бути пов'язане з впровадженням організаційних форм подачі методичного матеріалу, науково-методичних семінарів тренінгового характеру, необхідних для освітнього процесу з метою формування світоглядної компетентності вчителя. Компетентність вчителя у сфері національно-патріотичного виховання включає знання державних документів у цій галузі, коментування основних статей та постановку питань, пов'язаних з патріотичним вихованням.

На лекціях та семінарських заняттях особливу увагу слід приділяти обговоренню існуючих практичних компетенцій педагогів та нових підходів до управління процесом патріотичного виховання (Бондаренко & Косянчук, 2022).

В міждисциплінарних позашкільних закладах, важливу роль відіграє презентація патріотичного матеріалу різними способами, такими як читаннями уривків з художніх творів, синхронний показ документів, читання віршів, прослуховування аудіозаписів, перегляд фільмів, відео та телепередачі, розповіді військових експертів тощо. Так буде значно більший прояв інтересу до національно-патріотичного виховання дітям та молоді.

Військово-патріотичне виховання є невід'ємною складовою патріотичного виховання дітей та молоді і пріоритетним в умовах сьогодення, з акцентом на формування готовності населення до захисту Батьківщини і, в разі необхідності, віддати своє життя. Ситуація, що склалася в країні, значно підвищила роль військової підготовки в навчальних закладах. Саме там формуються необхідні якості солдата, такі як витривалість, висока працездатність, чітка координація і точність рухів. Важливо забезпечити військово-патріотичне виховання дітей та молоді в душі постійної готовності до захисту України (Бондаренко & Косянчук, 2022).

Усі молоді люди повинні брати активну участь у розбудові громадянського суспільства, відігравати важливу роль та нести місію у процесі прийняття рішень на всіх рівнях, які впливають на їх життя. Держава повинна забезпечити молоді доступ до відповідних і необхідних програм та послуг, незалежно від статі, географічного розташування, соціальних, культурних та економічних чинників. Сьогодні перед нашою країною стоїть завдання виховання патріотизму у молодого покоління та формування його характеру на засадах духовності, моралі та толерантності, створення належних умов для інтелектуального, культурного та фізичного розвитку, наука і технології та творчий потенціал молодих громадян. Тому головна мета полягає в тому, щоб мотивувати молодь до участі в громадській діяльності. Це має стати запорукою небайдужості як сьогодні, так і для майбутніх поколінь, громадян.

Висновки. Таким чином, в роботі з патріотичного виховання використовуються різноманітні шляхи, принципи, методи та завдання. Проаналізовано науково-літературні дослідження, які присвячені оновленню підходу до розуміння та реалізації виховання патріотизму, отримані результати дають підстави стверджувати, що виховання патріотизму розглядається як елемент національного виховання і трактується як соціально-моральний принцип позитивного ставлення до свого народу, що відображає гордість і любов народу до своєї країни та його офіційну відповідальність за долю своєї держави – неможливо без патріотизму та почуття любові до країни-неньки. Отже, в сучасних соціально-політичних умовах, національно-патріотичне виховання набуває особливого значення для дітей та молоді в закладах освіти.

Список використаної літератури

1. **Актуальні** питання фізичного виховання учнівської та студентської молоді: теорія і практика: монографія / за гол. ред. О. В. Отравенко; авт. кол.: Т. С. Бондар, В. М. Мазін, Н. П. Мартинова, О. В. Отравенко, О. І. Соколенко, О. Ф. Очкалов. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. 243 с. 2. **Концепція** національно-патріотичного виховання в системі освіти України. МОН України, Наказ № 527. 2022. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS37143?an=15&ed=2022_06_06. 3. **Закон** України «Про освіту» зі змінами № 3505–IX від 08.12.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. 4. **Добровольська Л. Н., Чорновіл В. О.** Національно-патріотичне виховання молодших школярів – пріоритетний напрям діяльності педагогів. *Управління освіти і науки*. № 3. Черкаси, 2016. С. 7-9. 5. **Грищенко Н. П., Головка Л. В.** Формування національно-патріотичного виховання учнівської молоді закладів професійної освіти. Міністерство освіти і науки України. Науково-методичний центр професійно-технічної освіти у Запорізькій області. №5. Запоріжжя, 2017. С. 11-12. 6. **Бондаренко Н. В., Косянчук С. В.** Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації для вчителів. Київ, 2022. С. 7-27.

Калініна А. І. Роль національно-патріотичного виховання учнівської та студентської молоді в сучасних українських закладах освіти

У статті розкриті принципи та методи національно-патріотичного виховання дітей та молоді в навчальних закладах. Проаналізовано, як формується зв'язок з Україною, її мовою, культурою, звичаями та національними традиціями у підростаючого покоління. Виявлено, що за допомогою патріотизму до своєї країни, можна досягти зміцненню національної єдності, збереженню культурної спадщини, зміцненню обороноздатності. Визначено ціль патріотизму – любов і відданість Україні. Теоретично досліджено українську історію та традиції національно-патріотичного виховання.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, патріотизм, відданість, pupils, students.

Kalinina A. The Role of National-Patriotic Education of Pupils and Student Youth in Modern Ukrainian Educational Institutions

The article reveals the principles and methods of national-patriotic educational institutions. Analyzed how the relationship with the Motherland, its language, culture, customs and national traditions is formed in the younger generation. It was revealed that with the help of patriotism for one's country, it is possible to achieve strengthening of national unite, preservation of cultural

heritage, strengthening of defense capability. The goal of patriotism is determined – love and devotion to the Motherland. Ukrainian history and traditions of national-patriotic education are considered theoretically.

Key words: national-patriotic education, patriotism, devotion, children, youth.

УДК 37.015.31:172.15(045)

О. С. Клименко, А. С. Пашенко

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Національно-патріотичне виховання – це систематична виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців національної ідентичності та патріотизму. Немає потреби пояснювати, що ці види виховання є вкрай необхідними для учнівської та студентської молоді. Національно-патріотичне виховання спрямоване на розвиток у вихованців таких якостей, як національна самосвідомість, почуття приналежності до українського народу, країни героїв, недекларативний патріотизм, дієва любов до України, готовність до героїчних вчинків і самопожертви в ім'я Батьківщини, виконання патріотичного обов'язку, мужність, стійкість і відвага. Сьогодні проблема національно-патріотичного виховання набуває все більшої актуальності з цілої низки нових і старих причин.

Його успіхам перешкоджає війна між росією і Україною та певні негативні тенденції в суспільстві, що проявляються в поведінці людей. У цьому полягає складність одночасного вирішення Україною минулих, теперішніх і майбутніх викликів. В умовах російського вторгнення, синдром історичних очікувань як засіб виживання, невизначеність стратегії розвитку суспільства та незадовільний стан демократії, прав людини і верховенства права; пасивний патерналізм, ментальна виснаженість, переважання цінностей, що стосуються базових потреб, пріоритет матеріальних мотивів, нормалізація низького рівня життя, слабе бачення планування, емігрантські настрої, низький рівень національної освіти, пасивність громадянського суспільства, постійна фрустрація; взаємна недовіра між населенням і владою, соціальна байдужість, невміння покладатися на власні сили та недостатнє залучення молоді до лідерства в організації колективних справ; тривале виховання в інших культурах і чужих цінностях. Війна всього за кілька місяців кардинально змінила світогляд більшості українців, але питання етнічного та патріотичного виховання не втратили своєї актуальності.